

<sup>1</sup>Рыскалиев С.Н.а<sup>id</sup>, <sup>2</sup>Есиркепов Ж.М., <sup>3</sup>Ермаханов Б.Ө., <sup>2</sup>Айдаров Б.Ж.,  
<sup>4</sup>Абугалиев Б.Н.

<sup>1</sup> М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті, Орал қ., Қазақстан

<sup>2</sup>Халықаралық туризм және меймандостық университеті, Түркістан қ., Қазақстан

<sup>3</sup>Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., Қазақстан

<sup>4</sup>Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды зерттеу университеті, Қарағанды қ., Қазақстан

## ҚАЗАҚСТАНДА ЭТНОСПОРТТЫҢ ДАМУЫ, ОНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ ТҰРҒЫСЫНАН ҚАРАСТЫРЫЛУЫ

Рыскалиев Саят Нұрболатович, Есиркепов Жандос Мergenбайұлы, Ермаханов Бағлан  
Өмірзақұлы, Айдаров Бақытжан Жұмадиллаұлы, Абугалиев Бекзат Нұртаевич

**Қазақстанда этносportтың дамуы, оның әлеуметтік-мәдени тұрғысынан қарастырылуы**

**Аңдатпа.** Бұл мақалада Қазақстандағы этносportты әлеуметтік-мәдени тұрғыдан дамыту, этносportты дамыту бойынша отандық және шетелдік ғалымдардың монографиялық ғылыми-зерттеу жұмыстарын талдау, сондай-ақ спорт құрылымын жақсарту және әлем халықтарының мәдени құндылықтарын насихаттау жөніндегі ақпарат егжей-тегжейлі қарастырылады. Алыс және жақын шетелдердің этносport түрлері, олар бойынша өткізілетін жарыстар және Қазақстан Республикасының этносportты дамыту жөніндегі ұлттық спорт қауымдастығының қызметі, елде этносportты дамыту жөніндегі ұсыныстар, Қазақстан Республикасындағы Түркістан және Қызылорда облыстарының жалпы білім беретін мектептерінің 900 жоғары сынып оқушыларына сауалнама нәтижелері жан-жақты талданады. Сонымен қатар, Қазақстанның дала кеңістігінде, көшелерде, аулаларда, ауылдың шетінде көптеген тегіс алаңдар бар, біз қазақтың дәстүрлі еңбек-тұрмыстық, салттық, ойын-сауық ойындарын ұйымдастыруға және өткізуге мүмкіндік беретін ойын түрлерін арнайы тандадық. Бұл ойындар баланың қимыл дағдысын дамытады, адалдықты, тапқырлықты, ұйымшылдықты, достықты, адамгершілікті тәрбиелейді, ұлттық спорт түрлері мен ойындарға деген қызығушылықты арттырады. Сондай-ақ, қазіргі мектептерде қазақ этнопедагогикасының құралдарын жүйелі пайдалану кезінде ұлтқа, өдет-ғұрыптарға, дәстүрлерге құрметпен қарайтын, туған халқының тілін, менталитетін, мәдениетін, тарихын, ұлттық ойындарын құрметтейтін, ұлттық қасиеттерді тәрбиелейтін саналы ұрпақты тәрбиелеуге ғылыми негіздеме беріледі.

**Түйін сөздер:** этносport, этнопедагогика, ұлттық спорт түрлері, ұлттық ойындар, салт-дәстүр, рухани-мәдени тәрбие.

Ryskaliyev Sayat, Yessirkepov Zhandos, Yermakhanov Baglan, Aidarov Bakytzhan, Abugaliev Bekzat

**Consideration of the development of ethnosports in Kazakhstan from a socio-cultural point of view**

**Abstract.** This article examines in detail the development of ethnosports in Kazakhstan from its socio-cultural point of view, analyzes monographic research works by domestic and foreign scientists on the development of ethnosports, as well as information on improving the structure of sports and promoting cultural values of the peoples of the world. The types of ethnosports from far and near abroad, the competitions held in them and the activities of the National Sports Association of the Republic of Kazakhstan for the development of ethnosports, proposals for the development of ethnosports in the country, and the results of a survey of 900 high school students from Turkestan and Kyzylorda regions in the Republic of Kazakhstan are comprehensively analyzed. In addition, in the steppe expanses of Kazakhstan, where there are many flat areas on the streets, in courtyards, and on the outskirts of the village, we have specially selected the types of games that will allow us to organize and conduct traditional Kazakh labor, ritual, and entertainment games. These games develop a child's motor activity, foster determination, ingenuity, organization, friendship, morality, and increase interest in national sports and games. Also, with the systematic use of the means of Kazakh ethnopädagogy in modern schools, a scientific justification is given for the upbringing of a conscious generation that respects nationality - thoughts, customs, traditions, respects the language, mentality, culture, history, national games of its native people, and cultivates national qualities.

**Key words:** ethnosports, ethnopädagogy, national sports, national games, traditions, spiritual and cultural education.

Рыскалиев Саят Нурболатович, Есиркепов Жандос Мергенбайұлы, Ермаханов Баглан Умирзакулы, Айдаров Бакытжан Жумадиллаевич, Абугалиев Бекзат Нуртаевич

### Рассмотрение развития этноспорта в Казахстане с социокультурной точки зрения

**Аннотация.** В статье рассматривается развитие этноспорта в Казахстане с социокультурной точки зрения. Проведен анализ монографических исследований отечественных и зарубежных ученых, посвященных этносportу, а также рассмотрены вопросы совершенствования спортивной структуры и популяризации культурных ценностей народов мира. Исследуются виды этноспорта в различных странах, проводимые соревнования и деятельность Национальной спортивной ассоциации Республики Казахстан по развитию этноспорта. Представлены предложения по его дальнейшему развитию, а также результаты анкетирования 900 учащихся старших классов общеобразовательных школ Туркестанской и Кызылординской областей. Особое внимание уделено традиционным казахским играм, организуемым на открытых площадках в сельской местности. Эти игры способствуют развитию двигательной активности, формируют целеустремленность, смекалку, организованность, дружеские качества и нравственность, а также повышают интерес к национальным видам спорта. Кроме того, рассматривается научное обоснование систематического использования элементов казахской этнопедагогики в образовательных учреждениях. Это способствует воспитанию сознательного поколения, уважающего национальные традиции, язык, культуру и историю своего народа.

**Ключевые слова:** этносport, этнопедагогика, национальные виды спорта, национальные игры, традиции, духовно-культурное воспитание.

**Кіріспе.** Әр елдің өзіне тән халықтық спорт түрлері бар. Ол спорт түрлері ғасырлар бойы халықпен бірге жасап, жыл өткен сайын мазмұны мен ережелері жаңарып, дами беретіні табиғи үдеріс. Спорт елдің мерейін асырып, абыройын тасытатын сала. Сол арқылы спорттың бұқаралық сипатын дамытуға ықпал етеді. Әлемдік қауымдастықта елдің беделі мен абыройы әлеуметтік-саяси және экономикалық ерекшеліктері бар спорттың даму деңгейімен де өлшенетіні белгілі.

Олимпиадалық бағдарламаға енбейтін спорт түрлерінің танымалдылығының артуы спортты басқару жүйесін оңтайландыру қажеттігін көрсетіп отыр. Осындай перспективалы бағыттардың бірі этносportты дамыту болып табылады.

Біз отандық және шетелдік көптеген ғалымдардың этносport бағытындағы ғылыми-зерттеу еңбектеріне талдау жасап, зерделеу жұмыстарын жүргіздік. Сол ғалымдардың еңбектеріндегі ғылыми мәліметтерді саралау барысында қазіргі таңда әлемде әртүрлі этностар мен мәдениеттің 200-ден астам спорт түрлерінің бар екендігін анықтадық. С.Я.Ооржак «Этнопедагогика және этнопедагогикалық зерттеулер (теориялық және әдіснамалық тәсілдерді түсіну)» атты монографиялық еңбегінде «Этноспорт ұлттық салт-дәстүр мен әдет-ғұрыпқа негізделген мәдени мұраның маңызды бөлігі ретінде әрекет етеді», - деп атап көрсетеді. Сондай-ақ, «Этноспорт халықтық педагогика тәжірибесіне және оның сипатына қатысты болса, этнопедагогика - теориялық ой саласы болып саналады», - деп ғылыми негіздеме береді [1, б. 26]. Ал, О.В.Хухлаева мен А.С.Кривцова этнопедагогикаға арналған еңбегінде «Дене мәдениетінің этномәдени тұрғыдан дамуы дәстүрлі қоғамда тоқтаусыз әрекет етеді және дене

белсенділігінің дәстүрлі түрлерін жетілдіреді», - деп тұжырым жасайды [2, б. 126].

Әр елдің салт-дәстүрі мен мәдениетін, ұлттық құндылықтарын зерттеп, ғылыми тұжырымдама жасап жүрген белгілі ғалым А.С.Шаалы, Н.Ч.Дамба, Т.Т.Муннзук, В.В.Марюхина, А.Б.Ооржак сынды бір топ ғалымдар «Тува халқының тәрбиедегі этнопедагогикалық идеялары: теория және практика» атты монографиялық еңбегінде «Спорттың әлеуметтік маңыздылығы туралы көзқарастардың бір-біріне қарама-қайшы болуы, оның терминдік анықтамаларының әртүрлілігі, спорттың тарихи және өркениеттік үдерістің маңызды құрамдас бөлігі болып табылатын әлеуметтік-мәдени құбылыс екендігіне жан-жақты тұжырым жасай отырып, қазіргі заманның рухани және мәдени дамуында этносportтың маңызды орын алатынын ерекше атап өтеді» [3, б. 61]. Д.И.Латышина мен Р.З.Хайруллин «Этнопедагогика» атты оқулығында «Қазіргі қоғамда этносport - ауызша халық шығармашылығынан, халықтық музыка мен биден, халық қолөнері шеберлерінің бұйымдарынан және ұлттық ойындардан тұратын этномәдени фестивальдер өткізу», - деп түсініктеме береді [4, б. 132].

Сонымен қатар, В.И.Баймурзина «Жалпы этнопедагогика: әдістеме, теория, практика» атты монографиялық еңбегінде «Спорттың этномәдени әртүрлілігі дене белсенділігінің дәстүрлі түрлерін көтермелеу мен сақтаудың институционалдық нормасы ретінде бөтен мәдениеттер мен әдет-ғұрыптарға төзімділікті кеңейтуге ықпал етіп қана қоймайды, сонымен қатар, басқа халықтардың озық дәстүрлерін, әдет-ғұрыптарын құрметтеуді қалыптастырады, интеграциялық үдерістерді ынталандырады, ұлттар арасындағы диалогтың шарты ретінде қызмет етеді», - деп этномәдени

әртүрліліктің спортты дамытудағы жаңа парадигма екендігіне баса назар аударады [5, б. 93].

Ұлттық спорт түрлері мен ойындарын зерттеп жүрген қазақ ғалымдарының арасында профессор Е.Алимханов «Қазақтың ұлттық халық ойындары мен спортының теориялық және педагогикалық негіздері» атты монографиялық зерттеу еңбегінде этнопедагогикалық ойдың дамуына үлкен үлестерін қосқан әл-Фараби, А. Құнанбаев, Ш. Уалиханов, Ә. Диваев, С. Торайғыров, Ы. Алтынсарин, Ш. Құдайбердиев, А. Байтұрсынов, М. Жұмабаев, Х. Досмұхамедов, М.Ж. Көпеев және т.б. ағартушы-ғалымдардың еңбектеріндегі дене тәрбиесіне, ұлттық ойындарға байланысты құнды деректерді талдап көрсетеді. Ал, қазақ халқының этнопедагогикасының қалыптасуының негізін қалаушылар Асанқайғы, Шалкиіз, Жиёмбет, Бұқар жырау, Тәуке хан, Төле, Қазыбек, Әйтеке билердің педагогикалық көзқарастары, оның ішінде дене мәдениеті мен ойындарға қатысты еңбектері әле тыңғылықты зерттелмегенін атап өтеді [6, б. 160].

А.С.Кусманбекова мен П.С.Джекенов «Дене шынықтыру және спорт педагогикасы» атты оқулығының екінші тарауында «Түркі елдерінің этносport түрлерін еліміздің қазақ мектептеріндегі оқу үдерісінде тиімді қолданатын болсақ, ұлттық әдет-ғұрып, салт-дәстүрлер мен құндылықтарға, ана тілі мен мәдениетіне, тарихы мен өнеріне, ұлттық ойындарына құрметпен қарайтын, тұла бойына ұлттық қасиеттерді сіңіріп өскен саналы ұрпақты тәрбиелей аламыз», – деп, этносport түрлерінің бала тәрбиелеудегі алатын орнына ерекше негіздеме береді [7, б. 159]. Авторлар ғылыми жұмысында қазақ этнопедагогикасы құралдарын оқушылар дене тәрбиесінде пайдалануға жүйелі бағыт-бағдар берілмеуіне және мәселенің теория жүзінде жеткілікті зерттелмеуіне баса мән беріп, мәселенің шешілу жолдарын қарастырады. Тағы басқа да авторлар ұлт ойындарының адам ағзасына және бұлшық еттеріне әсерін зерттеп, анатомо-физиологиялық тұрғыдан қарастырады [8, б. 3385]. Біз басқа да осы бағытта жазылған ғылыми еңбектерді мұқият саралау негізінде [9-14] зерттеу жұмысымызда ұлттың ұлттық коды - этносport түрлерінің елімізде дамуын насихаттап, оны дамыту жолдарын негізгі нысан ретінде қарастырамыз. Бұл зерттеу тақырыбымыздың өзектілігін анықтайды.

**Зерттеудің мақсаты** – қазіргі қоғамдағы әлеуметтік-мәдени құбылыс ретінде этносportтың орны мен рөлін анықтап, елімізде этносportты дамыту бойынша ұсыныстар беру.

#### **Зерттеудің міндеттері:**

1. Қазақстандағы және шетелдегі этносportтың даму үдерісіне теориялық талдау жүргізу.

2. Этноспортты халықаралық деңгейде таныту, жастар арасында кеңінен тарату және ұлттық спорт түрлерін дамыту бойынша нақты жоспарларды қарастыру.

3. «Бестас» және «Асық» ойындарын ЖОО-ның дене тәрбиесі пәнінде тәжірибе жүзінде өткізіп, нәтижесін оқу үдерісіне енгізу.

**Материалдар мен әдістер.** Арнайы және ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді, интернет желісінің материалдарын теориялық талдау. Қызылорда және Түркістан облыстарының жалпы білім беретін мектептеріндегі жоғары сынып оқушыларына (16-17 жас) сауалнама жүргізілді. Сауалнамаға 900 оқушы қатысты. 2022-2023 оқу жылының 1-академиялық кезеңінде «Бестас» және «Асық» ойындары Халықаралық туризм және меймандостық университетінің 1-курс студенттеріне дене тәрбиесі сабағында тәжірибе жүзінде өткізілді. Тәжірибеге «Бестас» ойынына көзілдірік киетін 15 қыз бала қатысты. Алынған нәтижелер 2023-2024 оқу жылында ЖОО-на берілген академиялық еркіндік аясында дене тәрбиесі пәнінің жұмыс жоспарына «Бестас», «Асық» ойындары енгізілді.

**Нәтижелер.** Этноспорт мәдениетінің материалдық және рухани түрлерімен бірге дами отырып өзінің маңызын жоймайды және адамдардың өмірінде ерекше орын алады, сонымен қатар, адамзаттың мәдени мұрасын сақтап, болашақ ұрпаққа жеткізуге мүмкіндік береді.

Ғалымдар арасында этносport жалпы мәдениеттің негізгі және іргелі интеграциялық буынын білдіретін жеке тұлға мен қоғам мәдениетінің алғашқы түрі болып табылады деген пікір бар. Бұл пікірдің шынайылығын растау оның әртүрлі элементтерінің ежелгі дәуірден бастап адамзаттың пайда болуы мен дамуының барлық кезеңдерінде орын алғанын және маңызды рөл атқарғанын көрсететін фактілер болып табылады.

Ғалымдардың қолында бар ақпараттар мен зерттеу нәтижелері этносportтың біздің дәуірімізге дейінгі 40 мың жылдар шамасында пайда болғанын растауға мүмкіндік береді [15, б. 126]. Дене тәрбиесінің мемлекеттік формалары пайда болғанға дейін қарапайым адамдардың өмір сүруі барысында оның элементтерін қолдануы және одан әрі дамуы сол кезеңдегі қоғамда этносportтың аса қажет болғанын көрсетеді. Этноспорттың адам өмірінде алатын маңызы қазіргі қоғамда жоғары бағаланып келеді. Қазіргі жаһандану үдерісінде өркениетті қоғамды елестету өте қиын. Өйткені, өскелең ұрпақтың дене тәрбиесінде халықтық ойындарды бойына сіңіріп өсіруге ерекше мән берілмей келеді. Себебі, Кеңестік кезеңде ұлттық ойындар халық арасында кеңінен танылмай, на-

сихатталмай, кеңестік идеологияның бір бағытта жүргізілуіне байланысты, саяси бұрмаланып үлкен қолдауға ие болмады. Саяси жүйе әр халықтың дәстүрлі ойындарын елеусіз қалдырып, халықтың жадынан әдейілеп ұмыттырып, Олимпиадалық спорт түрлерінің көлеңкесінде қалдыруға тырысты. Уақыт өте келе жергілікті халықтардың әдет-ғұрыптарынан, салт-дәстүрлерінен құралған кейбір ойын түрлері ұлттық спорт түрлеріне айналып, кеңінен таныла бастады. Біртіндеп ұлттық спорт түрлері бойынша спартакиадалар өткізу жолға қойылды. Халықтың мәдени-рухани құндылықтары көрініс тапқан кейбір ұлттық ойындар КСРО халықтары спартакиадасының бағдарламасына енгізілді.

Қазіргі Олимпиада ойындарының бағдарламасына енген спорт түрлерінің барлығы ертеректе бір мемлекеттің өздеріне ғана тән ұлттық ойындары болды. Олар уақыт ағымымен ұлттық ойындарын дамытып, барынша насихаттай білді. Соның нәтижесінде ол ойын түрлері әлемге кеңінен танылды. Қазіргі таңда этносport түрлері елімізде және әлемде кең таралып, жылдам қарқынмен дамып келеді.

Қазақстан Республикасы Ұлттық спорт қауымдастығының көп жылғы жүйелі жұмыстарының нәтижесінде ұлттық спорт түрлерінен әртүрлі деңгейдегі жарыстар Қазақстан Республикасының Спорт және дене шынықтыру істері комитетінің Бірыңғай спорттық-бұқаралық күнтізбелік жоспарына енгізіліп, республикалық және халықаралық деңгейде көптеген жарыстар өткізілуде. Осы жарыстарға жоғары деңгейдегі спортшыларды сапалы дайындау бағытында мамандандырылған 8 клуб пен 13 спорт мектептері жұмыс істеуде.

Ұлтымыздың асыл қазынасы саналатын ұлттық спорт түрлерін дамытуға сүбелі үлес қосып жүрген білікті азаматтардың мерейін көтеріп, есімдерін халыққа кеңінен насихаттау мақсатында «Алтын тұғыр» атты ұлттық спорт үздіктерін марапаттау дәстүрлі түрде ұйымдастырылып келеді. Бұл ұлттық спорт түрлерінің мәртебесін көтеріп, жанашырлық танытып жүрген тұлғаларды ынталандыруда ерекше қозғалыс болып табылады.

Елімізде этносport түрлерінің дамуына соңғы 5 жылға салыстырмалы талдау жасасақ 2019 жылы - 399,4, 2020 жылы - 432,4, 2021 жылы - 489,9 адамды құрады [16]. 2022 жылы ұлттық спорт түрлерімен жүйелі түрде шұғылданатындар саны 584,1 мың адамды құраса, 2023 жылғы көрсеткіш 619,2 мың адамға дейін өсіп отыр [17]. Ал, 2024 жылы Астанада өткен V Дүниежүзілік көшпенділер ойындарынан кейін елімізде ұлттық спорт түрлерімен айналысатындар саны күрт артатындығы белгілі. Қазіргі таңда бұл салада 7000-нан астам жаттықтырушы

жұмыс атқарып, жыл сайын мыңнан астам ұлттық спорт түрлерінен жарыстар өткізіліп келеді [18]. V Дүниежүзілік көшпенділер ойындарына дейінгі деректерге көз жүгіртсек, елімізде жыл өткен сайын ұлттық ойындармен шұғылданушылар санының артып келе жатқанын, дүниежүзілік ойынның қазақ жастарына ұлттық рух пен тың серпін бергенін аңғаруға болады. Елімізде ұлттық құндылықтарды дәріптеуге, ұлттық ойындарды насихаттауға, өскелең ұрпақтың бойында ұлттық сананы, мәдениетті, тарихты сіңіруге бағытталған мұндай әлемдік деңгейдегі спорттық іс-шараларды жиі өткізіп тұру қажет деп санаймыз.

Соңғы жылдары ұлттық спорт түрлері тек өз елімізден бөлек, алыс және жақын шет елдерде дамып, еліміздің мәртебесінің көтерілуіне ықпал етуде. 2024 жылы Қазақстанда V Дүниежүзілік көшпенділер ойындары өткізілді. Аталмыш шараның ашылу салтанатында Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаев: «Дүниежүзілік көшпенділер ойындары бірлік пен татулықтың тойы, бұл ұлттық спорт түрлерінен өтетін ең үлкен дода. Оны көшпенділер Олимпиадасы деуге болады. Бұл ойындар дала өркениетін жер жаһанға паш етеді. Спорт өзара құрмет пен сыйластық символы. Спорттың басты миссиясы - халықтар достығын нығайту. Қазақстан бүкіл әлемге бейбітшілік пен келісім мекені ретінде танымал. Еліміздің түрлі этнос өкілдері тату тәтті өмір сүріп жатыр», - деп атап өтті [19]. Мемлекет басшысының ұлттық құндылықтарды қолдап, дәстүрімізге ерекше мән беруінің арқасында елімізде көкпар, бәйге, аударыспақ, жамбы ату, теңге ілу, күсбегілік секілді ойын түрлері халықаралық деңгейге көтеріліп, аталған спорт түрлерінен әлем және Азия чемпионаттары дәстүрлі түрде өткізіліп келеді. Бұл Көшпенділер олимпиадасына 89 елден ұлттық спорт түрлерінен 2500-ден астам спортшылардың қатысуы этносportтың қарқынды дамып келе жатқандығының жарқын көрінісі. Бұл қадам әлемдік деңгейдегі жарыстар этносport түрлерін жан-жақты насихаттап, жаңа сапалық деңгейге көтеруге зор мүмкіндік бергенін атап өтуіміз керек. Сондай-ақ, көкпар мен жамбы атудан Астана қаласында әлем чемпионаты өткізіліп, оған алыс және жақын шет елден үздік командалар қатысты. Әсіресе, АҚШ құрамасының қатысуы байрақты бәсекенің жоғары деңгейде өткенін көрсетеді. Алдағы уақытта ұлттық спорт түрлерінің олимпиадалық ойындар бағдарламасына қосылатынына сенім мол. Оған дәлел Бүкіләлемдік этносport конфедерациясы - әр елдің дәстүрлі спортын насихаттап жүрген 25 федерацияның басын біріктіріп, әр елде форумдар, халықаралық конференциялар мен конгрестер өткізіп, этносportтың

бүкіл әлемде қарқынды дамуына ат салысып келеді. ҚР Ұлттық спорт қауымдастығы осы бүкіләлемдік этносport конфедерациясына толыққанды мүше болып қабылданды. Бұл алдағы уақытта ұлттық спорттағы отандық жаттықтырушылар, төрешілер мен спортшылардың халықаралық дәрежеде тәжірибе алмасуына, кәсіби біліктіліктерін арттыруына үлкен мүмкіндіктер туады деген сөз.

Аталған конфедерацияның қолдауымен 2019 жылы Алматы қаласында әлемнің 30-дан астам мемлекетінің 150-ге жуық өкілдері қатысқан II Халықаралық этносport форумы өтті [20]. Осы форум аясында еліміздегі этносport саласының дамуына үлес қосып жүрген азаматтар өзекті мәселелерді көтеріп, еліміздегі дәстүрлі спорт түрлері мен ойындарды дамыту, насихаттау бағытында атқарылып жатқан жұмыстары жетекші мамандар тарапынан жоғары деңгейде бағаланды.

Елімізде 2014 жылы қабылданған «Дене шынықтыру және спорт туралы» заңында ұлттық спорт туралы арнайы бап бар. 2020 жылы осы Заңға өзгерістер мен толықтырулар енгізіліп, білім берудің барлық деңгейінде жүргізілетін дене шынықтыру сабағында ұлттық спорт түрлерін міндетті ком-

понент ретінде өткізу көрсетілген [21]. Алайда, Заңға енгізілген өзгерістер еліміздің көптеген білім мекемелерінде орындалмай келеді.

**Талқылау.** Этноспорт түрлерінен жарыстар мен іс-шаралар, халықтың салт-дәстүрлерін насихаттайтын (Наурыз мерекесінде ғана өткізіледі) бұқаралық дене шынықтыру-спорттық іс-шаралар жүйелі түрде өткізілмейді. Тек ересектер мен жастар арасында ұлттық спорттың жамбы ату, аударыспак, көкпар, қыз қуу, құсбегілік, көкпар, асық ату, тоғызқұмалақ түрлерінен Қазақстан Республикасының чемпионаттары ұйымдастырылып өткізіледі. Ал, мектеп оқушыларына профессор Е.Алимхановтың жүйеге келтіріп, мазмұнын жазып, тізімін жасаған 307 ұлттық спорт және ойын түрлері кең көлемде насихатталмай келеді [6, б. 186]. Біз осы олқылықтың алдын алу және нақты көрсеткіштерді анықтау мақсатында 2023-2024 оқу жылында халық көп қоныстанған (оның ішінде қазақтар) Түркістан және Қызылорда облыстарының жалпы орта мектептеріне кәсіби бағдар беру жұмыстарын жүргіздік (1 кесте). Осы кәсіби бағдар беру жұмыстары аясында 10-11 сынып оқушыларына (900 оқушы) сауалнама өткіздік (2,3 кесте).

1 кесте - 2023-2024 оқу жылында кәсіби бағдар беру жұмыстары кезінде сауалнама жүргізілген Түркістан және Қызылорда облыстарының жалпы орта мектептері

| №  | Мектеп атауы     | Облысы    | Сыныптар | Оқушы саны |
|----|------------------|-----------|----------|------------|
| 1  | №24 орта мектеп  | Түркістан | 10-11    | 59         |
| 2  | №31 орта мектеп  | Түркістан | 10-11    | 46         |
| 3  | №27 орта мектеп  | Түркістан | 11       | 37         |
| 4  | №17 орта мектеп  | Түркістан | 10-11    | 63         |
| 5  | №18 орта мектеп  | Түркістан | 10-11    | 47         |
| 6  | №15 орта мектеп  | Түркістан | 10-11    | 55         |
| 7  | №9 орта мектеп   | Түркістан | 11       | 36         |
| 8  | №19 орта мектеп  | Түркістан | 10-11    | 27         |
| 9  | №14 орта мектеп  | Түркістан | 11       | 33         |
| 10 | №21 орта мектеп  | Түркістан | 10-11    | 45         |
| 11 | №26 орта мектеп  | Түркістан | 10-11    | 42         |
| 12 | № 24 орта мектеп | Түркістан | 10-11    | 50         |
| 13 | №54 орта мектеп  | Қызылорда | 10-11    | 34         |
| 14 | №239 орта мектеп | Қызылорда | 11       | 12         |
| 15 | №247 орта мектеп | Қызылорда | 11       | 21         |
| 16 | №55 орта мектеп  | Қызылорда | 10-11    | 36         |
| 17 | №125 орта мектеп | Қызылорда | 11       | 33         |

|    |                  |           |       |     |
|----|------------------|-----------|-------|-----|
| 18 | №110 орта мектеп | Қызылорда | 10-11 | 41  |
| 19 | №51 орта мектеп  | Қызылорда | 10-11 | 42  |
| 20 | №192 орта мектеп | Қызылорда | 10-11 | 40  |
| 21 | №3 орта мектеп   | Қызылорда | 11    | 36  |
| 22 | №86 орта мектеп  | Қызылорда | 11    | 29  |
| 23 | №161 орта мектеп | Қызылорда | 10-11 | 17  |
| 24 | №180 орта мектеп | Қызылорда | 11    | 19  |
|    | Барлығы          |           |       | 900 |

2 кесте - Түркістан облысы бойынша жүргізілген сауалнама көрсеткіші. n=540

| № | Сұрақтар                                                                        | Ия                    | Жоқ | Білмеймін |
|---|---------------------------------------------------------------------------------|-----------------------|-----|-----------|
| 1 | Өз ортаңызда ұлттық ойындарды ойнағанды қалайсыз ба?                            | 423                   | 117 |           |
| 2 | Сізге қандай ұлттық ойындар ұнайды?                                             | жазбаша жауап берілді |     |           |
| 3 | Мектепте ұлттық ойындар өткізілу керек пе?                                      | 376                   | 15  | 149       |
| 4 | Сіз асық ойынын ойнайсыз ба? (ұлдар)                                            | 250                   | 290 |           |
| 5 | Сіз бестас ойынын ойнайсыз ба? (қыздар)                                         | 45                    | 495 |           |
| 6 | Тоғызқұмалақ - қазақтың ұлттық ойыны ма?                                        | 520                   | 6   | 14        |
| 7 | Наурыз мейрамында қандай ұлттық ойындар ойналады?                               | жазбаша жауап берілді |     |           |
| 8 | «Этноспорт» ұғымын қалай түсінесіз?<br>Этноспорттан қандай жарыстар өткізіледі? | жазбаша жауап берілді |     |           |

3 кесте - Қызылорда облысы бойынша жүргізілген сауалнама көрсеткіші. n=360

| № | Сұрақтар                                                                        | Ия                    | Жоқ | Білмеймін |
|---|---------------------------------------------------------------------------------|-----------------------|-----|-----------|
| 1 | Өз ортаңызда ұлттық ойындарды ойнағанды қалайсыз ба?                            | 120                   | 240 |           |
| 2 | Сізге қандай ұлттық ойындар ұнайды?                                             | жазбаша жауап берілді |     |           |
| 3 | Мектепте ұлттық ойындар өткізілу керек пе?                                      | 285                   | 50  | 25        |
| 4 | Сіз асық ойынын ойнайсыз ба? (ұлдар)                                            | 158                   | 202 |           |
| 5 | Сіз бестас ойынын ойнайсыз ба? (қыздар)                                         | 55                    | 305 |           |
| 6 | Тоғызқұмалақ - қазақтың ұлттық ойыны ма?                                        | 316                   | 9   | 35        |
| 7 | Наурыз мейрамында қандай ұлттық ойындар ойналады?                               | жазбаша жауап берілді |     |           |
| 8 | «Этноспорт» ұғымын қалай түсінесіз?<br>Этноспорттан қандай жарыстар өткізіледі? | жазбаша жауап берілді |     |           |

Түркістан облысының мектеп оқушыларынан алынған сауалнама нәтижесіне талдау жүргізсек: «Өз ортаңызда ұлттық ойындарды қалайсыз ба?» - деген сұрақ бойынша 540 оқушының 127 ұлттық ойындарды ойнағанды қаламайтынын білдірген.

«Сізге қандай ұлттық ойындар ұнайды?» - деген сұраққа 384 оқушы «Асық», «Тоғызқұмалақ», «Қазақ күресі», «Арқан тартыс», «Көкпар» ойындарын атап көрсеткен. 26 оқушы мүлдем ұнатпайтынын, ал, 149 оқушы «білмеймін» деп жауап берген.

«Мектепте ұлттық ойындар өткізілу керек пе?» - деген сұраққа 376 оқушы ұлттық ойындардың мектеп бағдарламасында болғанын, жүйелі түрде өткізілгенін қаласа, 15 оқушы өткізу керек еместігін, 149 оқушы жауап беруге қиналған.

Ер балдарға қойылған «Асық ойнайсыз ба?» - деген сұрақ бойынша 250 оқушы ойнайтыны, 290 оқушы ойнамайтынын атап көрсеткен.

Қыз балалардың «Бестас» ойынына деген қызығушылығы өте төмен дәрежені көрсетті. Бұл көрсеткіш бестас ойыны мектепте мүлдем өткізілмейтінін және насихатталмайтынын көрсетеді.

Оқушылар «Тоғызқұмалақ» ұлттық ойын екенін 520 оқушы атап өткен. Ал, 6 оқушы «жоқ», 14 оқушы «білмеймін» деп жауап берген. Үш мектепте тоғызқұмалақ қандай ойын екенін бізден сұраған оқушылар да кездесті. Бұл көрсеткіште «тоғызқұмалақ» ойынын тиісті дәрежеде насихатталып, мектептерде тоғызқұмалақ үйірмесінің жүйелі түрде өткізілмейтінін көрсетеді.

Бұл сұрақ бойынша барлық оқушылар наурыз мейрамында «Көкпар», «Бәйге», «Қазақ күресі», «Асық ойыны», Тоғызқұмалақ», «Алтыбақан», «Арқан тарту» ойындарын атап өткен. Бұл наурыз мерекесі бүкілхалықтық мейрам болғандықтан дәстүрлі ойындардың өткізіліп, оны оқушылар тікелей көзбен көріп, қызығушылық танытып, қатынасқаннан білетіндіктерін көрсетеді.

Жазбаша жауаптарды саралау барысында «Этноспорт» ұғымын 320 оқушы ұлттық спорт түрлерімен байланыстырған. 120 оқушы жауап жазбаған, 100 жауап беруге қиналатындықтарын көрсеткен. Бұл көрсеткіш арқылы оқушыларға этноспорт ұғымын түсіндіру жұмыстарын жүргізу қажеттілігін байқаймыз.

Қызылорда облысының мектеп оқушыларынан алынған сауалнама нәтижесіне талдау барысында оқушылардың басым бөлігі 1-сұраққа - «Асық», «Тоғызқұмалақ» ойынын атап өткен. 2-сұраққа - «Көкпар», «Арқан тартыс», «Ләңгі» ойындары ұнайтынын көрсеткен. 3-сұраққа 245 оқушы мектепте ұлт ойындардың өткізілгенін қаласа, 90 оқушы қажет емес деп нақты көрсеткен. Ал, 25 оқушыға мектепте ұлт ойындары өткізілсе де өткізілмесе де бәрі-бір. Бұл көрсеткішті талдай отырып, ұлт ойындарының мектептерде әлі де жүйелі түрде насихатталмайтынына көз жеткіздік. 4-сұрақ бойынша - «Асық» ойынына деген оқушылардың қызығушылығы жоғары. 248 оқушы асық ойынын ойнайтындықтарын атап өткен. Алайда, 15-тен астам асық ойындарының түрлері мен ережелері анықталып, мектеп бағдарламасына ұсынылса да дене шынықтыру мұғалімдері тарапынан немқұрайлылық басым. Асық ойындарында оқушы 30-дан астам

қимыл-әрекетке қатысады. Біз асық ойындарының мазмұны мен ережесін қайта қарап шыққанымызда баланың зерек болуына, ойы ұшқыр, тез шешім қабылдауына, өзара қарым-қатынасты нығайтып, достыққа, ұйымшылдыққа, бір-біріне көмек беруге тәрбиелейтініне көз жеткіздік. Ал, «Бестас» ойынын ойнайсыз ба? - деп қыздарға қойылған сұраққа 305 оқушы «жоқ» деп жауап берді. Бұл оқушылардың бестас ойынынан мүлдем хабарсыз екенін көрсетеді. 6-сұрақ бойынша - 9 оқушы тоғызқұмалақ ойыны қазақтың ұлттық ойыны екендігінен бейхабар, 35 оқушы мүлдем білмейтінін көрсетті. Қазақ халқы тығыз орналасқан өңірде тоғызқұмалақтың ұлттық ойын екендігінен хабарсыз болу мектеп мұғалімдері үшін үлкен сын. 7-сұрақ бойынша - оқушылар «Аударыспак», «Қошқар көтеру», «Бұқа тартыс», «Ләңгі», «Асық ойыны», «Теңге ілу», «Арқан тартыс», «Алтыбақан», «Гір тасын көтеру» сияқты ойын түрлерін атап көрсеткен. 8-сұрақ бойынша - Түркістан облысына қарағанда біршама жоғары деңгей көрсетті. 320 оқушы этноспорт ұғымын ұлттық ойындармен байланыстырып, тоғызқұмалақ, қазақ күресі, көкпар, аударыспак, садақ ату, теңге ілу, құсбегіліктен жарыстар өткізілетінін атап өтті. 40 оқушы жауап бермеген. Жалпы екі облыс бойынша сауалнама көрсеткіштерін талдау нәтижелері көрсеткендей ұлттық ойын түрлері мектеп оқушылары арасында кеңінен танымал емес. Бұл өте үлкен мәселе. Ал, қазақ халқы аз қоныстанған солтүстік облыстардағы көрсеткіш мүлдем төменгі деңгейді көрсетеді деп ойлаймыз. Сондықтан қазақтың ұлттық ойындарын мектеп бағдарламасына енгізіп, жүйелі түрде сабақ ретінде жүргізбей халық арасында танымалдығын арттыра алмаймыз.

Көптеген авторлардың еңбектерінде спорттың мәдени-рухани мәнін, әр ұлттың ойындарын насихаттау, халыққа тарату, ұлттық ойындарды халықты ұйыстыратын негізгі құрал ретінде қолдану мәселелері қарастырылады. Сонымен қатар, спорттың құрылымын жақсарту және әлем халықтарының мәдени құндылықтарын насихаттау бағытындағы ақпарат аясын кеңейту туралы айтылады. Мысалы, Канар аралдарының барлық мектептерінде этномәдени ойындар өткізіледі, олардың бағдарламасы дәстүрлі қимыл белсенділігінен тұрады: қаппен жүгіру, арқан тарту, ұзын бөрене үстінде жүгіру жарыстары, түрлі қимылдармен билеу және басқа да көңілді ойындар. Қытайда этникалық аз халықтардың дәстүрлі ойындары бар. Олардың бағдарламасына жүгіру, арқан тарту, қайықпен жүзу, айдаһар ойыны, әйелдердің себетке түрлі қашықтықтан доп тастау жарысы, садақ ату және т.б. ойын түрлері кіреді. Чилиде карнавалдық шерулер мен дәстүрлі

ойындар өткізіледі. Олар: ат жарысы, асау бұқаға міну, күрес, ұлттық би, батпырауық ұшырудан тұрады. Осы мәдени мұралардың, ойындардың, салт-дәстүрлердің барлығы және олардың сан алуандығы сол жерде тұратын халықтың орналасу аймағына, әдет-ғұрыптар мен мәдениетімен тығыз байланысты. Осы бағытта зерттеу жүргізген бірқатар авторлар оқу және тәрбие үдерісінде білім алушының жеке қасиеттерін дамытуда халықтың салт-дәстүрлерінің, мәдениетінің, ұлттық құндылықтарының, оның ішінде ұлттық ойындарының алатын орнын өз еңбектерінде ерекше атап өтеді.

Қазақстан көп ұлтты ел ретінде түрлі этносportтық ойындарға бай ел болып саналады. Әлемнің кез келген халқы сияқты, Қазақстанда да ұлттық спорт түрлерінен өткізілетін іс-шаралар ересектер арасында жүйелі түрде өткізіліп келеді. Алайда, ойындардың көп жылдық тарихы болса да, олар еліміз Тәуелсіздік алғаннан кейін ғана жаңғырып, халық арасында таныла бастады. Мұндай спорттық іс-шаралар халыққа ойын-сауық неме-

се денсаулықты нығайту құралы ретінде қызмет етеді. Ғасырлар бойы өзіндік ерекшеліктерімен қалыптасқан ортаға әлеуметтік-саяси өзгерістерді үздіксіз енгізуге тырысқан Кеңестік идеологияның қазақ халқына бірден сіңіп кетпеуі қазақ халқының рухының күштілігін көрсетеді. Мұндай педагогикалық әсер ету жолдары мен әдістемелерін ұлттар арасында енгізу үшін алдымен әр этностың өмір сүру ерекшелігін ескеру қажеттілігін көрсетеді.

Әр түрлі табиғи, тарихи және әлеуметтік-экономикалық жағдайлар Қазақстанның жекелеген аудандарының экономикасы мен тұрмыс деңгейінің көптеген ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді. Бұл әлеуметтік-экономикалық жағдайлар халық ойындарының қарқынды дамуына әсер ететінін анықтадық. Көшеде, аулада, ауылдың шетінде тегіс алаңдар көп кездесетін Қазақстанның дала кеңістігінде қазақтың дәстүрлі еңбек-тұрмыс, салт, ойын-сауық ойындарын ұйымдастырып, өткізуге мүмкіндік беретін ойын түрлерін саралап, арнайы іріктедік (4 кесте).

4 кесте - Баланың қимыл белсенділігі мен ой-өрісін дамытатын қазақтың ұлттық ойындарының жіктелуі.

| Халықтың еңбек-тұрмыс салтын бейнелейтін ойын түрлері                         | Ойын атауы                                                                                                                                                                                                                                          |
|-------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Тепе-теңдікті дамытатын (координациялық) ойындар                              | «Ағаш аяқ», «Жауынгер әтештер», «Салт аттылар», «Қораздар сайысы»                                                                                                                                                                                   |
| Егіншілікке, бау-бақшаға байланысты ойындар                                   | «Бақшадағы қоян», «Қияр», «Тары», «Қарақұмық»                                                                                                                                                                                                       |
| Құстар мен жануарлардың және аңшылық қимыл-әрекеттерін көрсететін ойындар     | «Аңдар жарысы», «Арықтағы қасқыр», «Мысық пен тышқан», «Секіргіш торғайлар», «Қасқыр қақпан», «Аңшылар мен үйректер», «Жаяу көкпар», «Түлкі мен тауық», «Аш қасқыр», «Қара сиыр», «Түйе мен бота»                                                   |
| Табиғи құбылыстарды бейнелейтін ойындар                                       | «Күн мен түн», «Жаңбыр жауды», «Жер, теңіз, ауа», «Мырыш»                                                                                                                                                                                           |
| Еңбектің әртүрлі көріністерін бейнелейтін ойындар                             | «Көгі-гөк», «Зат жинау», «Диірмен»                                                                                                                                                                                                                  |
| Тарихи оқиғаларды, әлеуметтік және отбасылық қатынастарды сипаттайтын ойындар | «Бекіністі қорғау», «Қаһарлы Бану», «Қақпан», «Қамал күзету», «Бес-бестен шабуылдау», «Шабуылға шық», «Қызыл жалау», «Түйілген орамал»                                                                                                              |
| Дәлдік, ептілік, мергендік қасиеттерді дамытатын ойындар                      | Асық ойындары: «Құмарлық», «Асықты тігіп ойнау», «Хан талапай», «Төрт асық», «Төрт асық», «Алшы ойыны», «Хан ату», «Кетсін бір», «Көк шолақ», «Хан ойыны», «Атбақыл», «Үштабан», «Алты атар», «Тас қала», «Табан», «Бестас», «Қақпақыл», «Тоғызтас» |

Кестеде көрсетілген ойындардың ішінде «Асық» және «Бестас» ойындарына арнайы тоқталып, асық ойынында 30-дан астам қимыл-қозғалыс, ойлау, есептеу түрлері бар екенін тәжірибе жүзінде анықтадық. Бұл қимыл-әрекеттер арқылы баланың ойлау, дәлдік, тез шешім қабылдау, жылдамдық,

ептілік қасиеттерін дамытуға мүмкіндік мол. Ал, қыз балалар ойнайтын «Бестас» ойыны арқылы ептілік, дәлдік, алу, қосу амалдарын үйреніп, көз жанарын сақтауға, жетілдіруге таптырмас құрал екендігін аңғардық. «Бестас» және «Асық» ойынын Халықаралық туризм және меймандостық

университетінің 1-курс студенттеріне дене тәрбиесі сабағында тәжірибе жүзінде өткіздік. Тәжірибеге «Бестас» ойынына көзілдірік киетін 15 қыз баланы қатыстырдық. Тәжірибе 2022-2023 оқу жылының 1-академиялық кезеңінде жүргізілді. «Бестас» ойынына жүйелі түрде қатысқан студент қыздар ойынның көз бұлшық еттерін жаттықтыруға пайдалы екендігін атап өтті. Бұл алынған оң нәтижені және студент жастардың ұсыныстарын ескеріп 2023-2024 оқу жылында ЖОО-на берілген академиялық еркіндік аясында дене тәрбиесі пәнінің жұмыс жоспарына «Бестас», «Асық» ойындарын енгіздік.

Бұл халық ойындарының спорт ойындарынан ерекшелігі - күрделі жабдықтар мен арнайы алаңдарды қажет етпейді. Олар кең көшеде, таза ауада, тегіс алаңдарда және жазық далада ойнай беруге болады. Сонымен қатар, ұлттық ойындарды өткізуде қатысушылар санына, жасына шек қойылмайды, арнайы құрал-жабдықтарды, стандартты алаңдар мен арнайы спорт киімін талап етпейді, ойынның ережесі мен мазмұнын әртүрлі нұсқаларды қарастыру арқылы өзгертуге болады, ойын уақытын ұзартып-қысқартуды жетекші өзі шеше алады.

Дәстүрлі мәдениет, әдет-ғұрыптар мен дәстүрлер қарапайым ұлттық ойын түрлерімен шектелмейтінін есте ұстаған жөн, өйткені, мұндай этникалық айырмашылықтар мен ұлттық құндылықтарды барлық этностар мен ұлттардың өміріне негізсіз ендіру, насихаттау этникалық ұлтшылдық пен мәдени сепаратизмнің радикалды түрлерінің белең алуына әкелуі мүмкін.

**Қорытынды.** Қорыта келе, этносport - өзінің тарихи даму, әлеуметтік-мәдени тұрғысынан рухани байлықты, моральдық тазалықты және дене белсенділігін біріктіретін үйлесімді дамыған тұлғаның қалыптасуына ықпал ете беретіндігі сөзсіз. Біздің зерттеу нәтижелеріміз еліміздегі жоғары оқу орындарындағы дене тәрбиесі пәнінің жұмыс жоспарына «Бестас», «Асық» ұлттық спорт ойындарын батыл енгізу ұлттық болмысымызды айқындаудың, ұлттық спорт түрлерін насихаттаудың ең тиімді жолы екендігін көрсетті.

Біздің зерттеу жұмысымызды жүзеге асыруда Түркістан және Қызылорда облыстарының жалпы білім беретін мектептерінің жоғары сынып оқушыларына жүргізген сауалнаманың және мектептердегі дене тәрбиесі мұғалімдерімен өткен сұхбаттардың нәтижесі мәселенің күрделі екендігіне назар аудартып, тәжірибе жұмыстарын жүргізіп, алынған көрсеткіштерді оқу үдерісіне енгізу бағытында ұсыныстар дайындауға ықпал етті. Сауалнамаға қатысқан оқушылардың жауаптарын жан-жақты сараптау негізінде және ЖОО-ғы

«Дене шынықтыру және спорт» БББ-сын талдау нәтижелері келесідей тұжырым жасауымызға негіз болды:

- мектептерде бастауыш сыныптан бастап ұлттық ойын түрлерін өткізуге басымдық берілу керек. Себебі, жоғары сынып оқушылары қазіргі білім беру жүйесіне сәйкес бірыңғай ұлттық тестке (ҰБТ) дайындалуларына көп уақыт бөлулеріне байланысты дене тәрбиесі сабағына тиісті деңгейде назар аудармайтындықтарын аңғардық. Бұл сайып келгенде өскелең ұрпақтың ұлттық ұстынды биік ұстауына, ұлт құндылықтарын ұлықтауына кері әсерін тигізеді. Сондықтан, ұлттық ойындарды балабақша мен бастауыш сыныптан бастап баланың санасына сіңіру мақсатында ҚР Оқу-ағарту министрлігі жанындағы Ұлттық ғылыми-практикалық дене тәрбиесі орталығы тарапынан арнайы бағдарлама жасалып, баланың қимыл белсенділігі мен ой-өрісін дамытатын ұлттық ойындарды жас ерекшеліктеріне сәйкес жіктеп, оқу үдерісіне енгізу бағытында кешенді жұмыстар жүргізілуі тиіс деп санаймыз;

- қазіргі ЖОО-да оқытылып жатқан дене тәрбиесі және спорт педагогикасы пәнінде дене тәрбиесінің этнопедагогикасына арналған тақырыптық материалдар, деректер, мәліметтер кездеспейді. Осы олқылықтың салдарынан этнопедагогикалық тәрбие беру дене тәрбиесі тарихында болмағандай саналып отыр. Осындай кемшіліктер салдарынан өзге елдің мәдениеті мен дәстүрлерінің санамызға дендеп еніп, әсер етуіне жол ашылады;

- қазіргі таңда дене тәрбиесі мен спорттың қоғамда алатын өзіндік орны бар. Дене мәдениеті және спорт саласы бойынша арнайы мамандар даярлайтынын ескеріп, еліміздегі ЖОО-да оқытылатын «Дене мәдениеті және спорт педагогикасы» пәніне қосымша элективті пән ретінде «Дене мәдениеті және спорттың этнопедагогикасы» пәнін енгізуді қажет деп санаймыз. Өйткені, әр этностың ерекшелігі, дене тәрбиесі, қазақтың ұлттық ойындары мен дене жаттығулары жөнінде білім беру дене мәдениеті педагогикасын толыққанды оқытуға және этноспорт түрлерінен кең көлемде мағлұмат беруге, ұлттық құндылықтарды жан-жақты дәріптеуімізге жол ашып, жастарды ұлттық рухта тәрбиелеуге мүмкіндік туады.

Зерттеудің мақсатында атап өткеніміздей, елімізде этносportты дамыту, жандандыру бағытында бірнеше ұсыныстарымызды атап өтеміз:

елімізде 40-қа жуық ипподром болғанымен, олардың барлығы халықаралық жарыстар өткізуге талапқа сай емес. Этноспорт түрлерінен оқу-жаттығу жиындары мен жарыстарды қыс мезгілінде өткізу үшін халықаралық стандарттарға сай жабдықталған инфрақұрылым мәселесін түбегейлі шешу;

ұлттық спорт түрлеріне ғылыми негіздеме беру;  
баспасөз ақпарат құралдарында ұлттық спортты кеңінен насихаттау, түрлі телеарна, баспасөз, сайт мамандары ұлттық спортты танытуға негізделген тың идеялар мен бағдарламаларды ұсыну;

- ұлттық спорт түрлері қауымдастығының жетекші мамандары ЖОО-мен байланыс орнатып, арнайы мамандар даярлау бойынша оқу бағдарламасын даярлау.

Бұл ұсыныстарымыз күзиретті органдар тарапынан қолдау тауып, жүзеге асырылса елімізде этносport түрлері қарқынды дамитындығына сенім мол. Сонымен қатар, әдет-ғұрыптарға, салт-дәстүрлерге құрметпен қарайтын, туған халқының тілін, дінін, мәдениетін, тарихын, ұлттық ойындарын құрметтейтін, ұлттық қасиеттерді қадірлейтін саналы ұрпақты тәрбиелеуге үлкен мүмкіндіктер туатыны сөзсіз.

## Әдебиеттер тізімі

- 1 Ооржак С.Я., Ооржак Х.Д.-Н. Этнопедагогика и этнопедагогические исследования (осмысление теоретико-методологических подходов): монография. – Чебоксары: ИД «Среда», 2020. – 140 с.
- 2 Хухлаева О.В., Кривцова А.С. Этнопедагогика: учебник для вузов. - Москва: Издательство «Юрайт», 2024. - 333 с. URL: <https://urait.ru/bcode/535884>.
- 3 Шаалы А.С., Дамба Н.Ч., Муннзук Т.Т., Марюхина В.В., Ооржак А.Б. Этнопедагогические идеи тувинского народа а воспитании: теория и практика: монография. - Кызыл: Издательство ТГУ, 2020. – 174 с.
- 4 Латышина Д.И., Хайруллин Р.З. Этнопедагогика: учебник СПО. – изд. 2-е, перер. и доп. – Москва: Издательство «Юрайт», 2025. – 394 с. URL: <https://urait.ru/bcode/562287>.
- 5 Баймурина В.И. Общая этнопедагогика: методология, теория, практика: монография. – СПб.: Изд-во «Социально-гуманитарное знание», 2016. – 440 с.
- 6 Алимханов Е. Қазақтың ұлттық халық ойындары мен спортының теориялық және педагогикалық негіздері: монография. - Алматы: Қазақ университеті, 2018. - 250 б.
- 7 Кусманбекова А.С., Джекенев П.С. Дене шынықтыру және спорт педагогикасы: оқулық. – Алматы: «Альманахъ», 2023. – 232 б.
- 8 Makhambetov Y., Baikenzheyeva A., Kassymov S., Yessirkepov Zh., Kurmanbaev R. Opinions about the content of the anatomy course of future physical education teachers and their ability to apply what they have learned in professional activities // Cypriot Journal of Educational Sciences. – 2021. - №16(6). - pp. 3385-3393. DOI:10.18844/cjes.v16i6.6585.
- 9 Кукушин В.С., Қалиев С. Этнопедагогика: оқулық. - Алматы: РПБК «Дәуір», 2014. – 336 б.
- 10 Шотаев М.Е. Түркі халықтарының зияткерлік ойындарын зерттеудің алдағы міндеттері / Халық. ғыл.-практ. конф. «Көшпенді халық: тарих, таным, тағылым»: мат. – Алматы: «Smart University Press», 2024. - Б. 78-84.
- 11 Абдыбекова Н.А. Национальные игры кочевых народов как ключевой фактор межкультурной коммуникации народов мира / Междунар. научн.-практ. конф. «Кочевники: история, знания, уроки»: мат. – Алматы: «Smart University Press», 2024. – С. 252-254.
- 12 Алимханов Е., Мадиева Г.Б. Қазақтың дәстүрлі ойындары мен спортының даму кезеңдері және қазіргі қоғамдағы орны / XXVIII Халық. ғыл. конф. «Олимпиадалық спорт және барлығына арналған спорт»: мат. - Алматы: «Smart University Press», 2024. - Б. 51-55.
- 13 Саралаев М.К., Манликова М.Х. Всемирные игры кочевников – фактор укрепления мира и дружбы между народами / XXVIII Междунар. науч. конф. «Олимпийский спорт и спорт для всех»: мат. - Алматы: «Smart University Press», 2024. - С. 66-70.
- 14 Дюсембинова Р.Қ., Бөжиг Ж., Сармантаев А.С., Тулеужанова Қ.Ә., Аяпбергенова Г.С. Дене шынықтыру сабақтарында бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін ұлттық ойындар арқылы қалыптастыру // Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі. - 2023. - №1(71). – Б. 122-130. DOI: 10.48114/2306-5540\_2023\_1\_122.
- 15 Ержанов С.Ө. Этноспорттың Қазақстанда дамуы / Респ. ғыл.-практ. конф. «Жоғары оқу орындары мен колледж, мектептерде дене тәрбиесі құралдары арқылы жастардың рухани интеллектуалдық деңгейін қалыптастыру жолдары»: мат. – Қызылорда: «Жиеней БУ», 2022. - Б. 126-128.
- 16 Ұлттық спортпен айналысатындардың саны 500 мыңға жақындады. [https://kaz.inform.kz/news/ulattyk-sportpen-aynalysatyndardyn-sany-500-mynga-zhakyndady\\_a3923613/](https://kaz.inform.kz/news/ulattyk-sportpen-aynalysatyndardyn-sany-500-mynga-zhakyndady_a3923613/) (қолданылған күні: 25.03.2024).
- 17 Қазақстанда жарты миллионнан астам адам ұлттық спорт түрлерімен айналысады. <https://kaz.inform.kz/news/kazakstanda-kansha-adam-ulttik-sportpen-shugildanadi-a0891a/> (қолданылған күні: 20.03.2024).
- 18 Қуатбеков Ш.Н. Ұлттық ойындар - ұлттық құндылықтар негізі // Ізденіс KZ. - 2024. - №12(76). – Б. 16-19.
- 19 Токаев Қ.К. V Дүниежүзілік көшпенділер ойындарының ашылу салтанатында сөйлеген сөзі. <https://akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-v-duniezhu-zilik-koshpendiler-oyyndarynyn-ashylyu-saltanatynda-soylegen-sozi-884145> (қолданылған күні: 28.01.2025).
- 20 Жаубай Е. Алматыда II Бүкіләлемдік этносport форумы басталды. [https://baq.kz/almatyda-ii-b-kil-lemdik-etnosport-bastaldy\\_18844/](https://baq.kz/almatyda-ii-b-kil-lemdik-etnosport-bastaldy_18844/) (қолданылған күні: 20.12.2024).
- 21 Қазақстан Республикасының «Дене шынықтыру және спорт» туралы Заңы. 2014 жылғы 3 шілдедегі № 228-V ҚРЗ. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000228> (қолданылған күні: 01.02.2025).

## References

- Oorzhak S.Ja., Oorzhak H.D.-N. Jetnopedagogika i jetnopedagogicheskie issledovaniya (osmyslenie teoretiko-metodologicheskikh podhodov): monografiya. – Cheboksary: ID «Sreda», 2020. – 140 s.
- Huhlaeva O.V., Krivcova A.S. Jetnopedagogika: uchebnik dlja vuzov. – Moskva: Izdatel'stvo «Jurajt», 2024. – 333 s. URL: <https://urait.ru/bcode/535884>.
- Shaaly A.S., Damba N.Ch., Munnzuk T.T., Marjuhina V.V., Oorzhak A.B. Jetnopedagogicheskie idei tuvinskogo naroda a vospitanii: teorija i praktika: monografiya. - Kyzyl: Izdatel'stvo TGU, 2020. – 174 s.
- Latyshina D.I., Hajrullin R.Z. Jetnopedagogika: uchebnik SPO. – izd. 2-e, perer. i dop. – Moskva: Izdatel'stvo «Jurajt», 2025. – 394 s. URL: <https://urait.ru/bcode/562287>.
- Bajmurzina V.I. Obshhaja jetnopedagogika: metodologija, teorija, praktika: monografiya. – SPb.: Izd-vo «Social'no-gumanitarnoe znanie», 2016. – 440 s.
- Alimhanov E. Kazaktyn ǵlttyk halyk ojyndary men sportyn ǵ teorijalyk zhane pedagogikalыk negizderi: monografiya. – Almaty: Kazak universiteti, 2018. – 250 b.
- Kusmanbekova A.S., Dzhekenov P.S. Dene shynyktуru zhane sport pedagogikasy: okulyk. – Almaty: «Al'manah», 2023. – 232 b.
- Makhambetov Y., Baikenzheyeva A., Kassymov S., Yessirkepev Zh., Kurmanbaev R. Opinions about the content of the anatomy course of future physical education teachers and their ability to apply what they have learned in professional activities // Cypriot Journal of Educational Sciences. – 2021. – №16(6). – pp. 3385-3393. DOI:10.18844/cjes.v16i6.6585.
- Kukushin V.S., Kaliev S. Jetnopedagogika: okulyk. – Almaty: RPBK «Daur», 2014. – 336 b.
- Shotaev M.E. Turki halyktarynyn zijatkerlik ojyndaryn zertteudin aldagy mindetteri / Halyk. gyl.-prakt. konf. «Koshpendi halyk: tarih, tany, tagylym»: mat. – Almaty: «Smart University Press», 2024. – B. 78-84.
- Abdybekova N.A. Nacional'nye igry kochevyh narodov kak kljuchovoj faktor mezhkul'turnoj kommunikacii narodov mira / Mezhdunar. nauchn.-prakt. konf. «Kochevniki: istorija, znaniya, uroki»: mat. – Almaty: «Smart University Press», 2024. – S. 252-254.
- Alimhanov E., Madieva G.B. Kazaktyn dastyrlı ojyndary men sportynyn damu kezenderi zhane kazirgi kogamdagy orny / HHVIII Halyk. gyl. kong. «Olimpiadalyk sport zhane barlygyna arnalgan sport»: mat. – Almaty: «Smart University Press», 2024. – B. 51-55.
- Saralaev M.K., Manlikova M.H. Vsemirnye igry kochevnikov – faktor ukreplenija mira i družby mezhdu narodami / HHVIII Mezhdunar. nauch. kong. «Olimpijskij sport i sport dlja vseh»: mat. – Almaty: «Smart University Press», 2024. – S. 66-70.
- Djusembinova R.K., Bozhig Zh., Sarmantayev A.S., Tuleuzhanova K.A., Ajapbergenova G.S. Dene shynyktуru sabaktarynda bastaуsh synp okushylarynyn tanyndyk belsendilikterin ulttyk ojyndar arkyly kalyptastyru // Dene tarbiesinin teorijasy men adistemesi. – 2023. – №1(71). – B. 122-130. DOI: 10.48114/2306-5540\_2023\_1\_122.
- Erzhanov S.O. Jetnosportyn Kazakstanda damuy / Resp. gyl.-prakt. konf. «Zhogary oku oryndary men kolledzh, mektepterde dene tarbiesi kuraldary arkyly zhastardyn ruhani intellektualdyk dengejin kalyptastyru zholdary»: mat. – Kyzylorla: «Zhienaj BY», 2022. – B. 126-128.
- Ulttyk sportpen aynalysatyndardyn sany 500 mynga zhakyndady. [https://kaz.inform.kz/news/ulttyk-sportpen-aynalysatyndardyn-sany-500-mynga-zhakyndady\\_a3923613/](https://kaz.inform.kz/news/ulttyk-sportpen-aynalysatyndardyn-sany-500-mynga-zhakyndady_a3923613/) (koldanylgan kyini: 25.03.2024).
- Kazakstanda zharty millionnan astam adam ulttyk sport turlerimen aynalysady. <https://kaz.inform.kz/news/kazakstanda-kansha-adam-ulttyk-sportpen-shugildanadi-a0891a/> (koldanylgan kyini: 20.03.2024).
- Kuatbekov Sh.N. Ulttyk ojyndar – ulttyk kundylyktar negizi // Izdenis KZ. – 2024. – №12(76). – B. 16-19.
- Tokaev K.K. V Duniezhuzilik koshpendiler ojyndarynyn ashylu saltanatyn da soylegen sozi. <https://akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-v-duniezhuzilik-koshpendiler-ojyndarynyn-ashylu-saltanatyn-da-soylegen-sozi-884145> (koldanylgan kyini: 28.01.2025).
- Zhaubaj E. Almatyda II Bykilalemdik jetnosport forumy bastaldy. [https://baq.kz/almatyda-ii-b-kil-lemdik-etnosport-bastaldy\\_18844/](https://baq.kz/almatyda-ii-b-kil-lemdik-etnosport-bastaldy_18844/) (koldanylgan kyini: 20.12.2024).
- Kazakstan Respublikasynyn «Dene shynyktуru zhane sport» turaly Zany. 2014 zhylygy 3 shildedegi № 228-V KRZ. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000228> (koldanylgan kyini: 01.02.2025).

| Хат-хабарларға арналған автор<br>(бірінші автор)                                                                                                                                                                                                     | Автор для корреспонденции<br>(первый автор)                                                                                                                                                                                                              | The Author for Correspondence<br>(The First Author)                                                                                                                                                                                |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Рыскалиев Саят Нурболатович – PhD, М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті, Орал қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: sayat813@mail.ru, ORCID ID: <a href="https://orcid.org/0000-0001-7552-5088">https://orcid.org/0000-0001-7552-5088</a> | Рыскалиев Саят Нурболатович – PhD, Западно-Казахстанский университет имени М. Утемисова, г. Уральск, Республика Казахстан, e-mail: sayat813@mail.ru, ORCID ID: <a href="https://orcid.org/0000-0001-7552-5088">https://orcid.org/0000-0001-7552-5088</a> | Ryskaliyev Sayat – PhD, M.Utemisov West Kazakhstan State University, Uralsk, Republic of Kazakhstan, e-mail: sayat813@mail.ru, ORCID ID: <a href="https://orcid.org/0000-0001-7552-5088">https://orcid.org/0000-0001-7552-5088</a> |